

Azimut

165

Rutes pels despoblats del Penedès i l'Anoia

16 itineraris per l'Anoia,
l'Alt Penedès, el Baix
Penedès i el Garraf

Gener Aymamí i Domingo

□■ Cossetània

Col·lecció: Azimut - 165

**RUTES PELS
DESPOBLATS DEL
PENEDÈS I L'ANOIA**

**16 ITINERARIS PER L'ANOIA,
L'ALT Penedès, EL BAIX Penedès
I EL GARRAF**

GENER AYMAMÍ I DOMINGO

Primera edició: febrer del 2023

© del text i de les fotografies: Gener Aymamí i Domingo

© d'aquesta edició:
9 Grup Editorial
Cossetània Edicions
C. de la Violeta, 6 - 43800 Valls
Tel. 977 60 25 91
cossetania@cossetania.com
www.cossetania.com

Disseny i composició: 3 x Tres

Impressió: Formes Gràfiques Valls, SA

ISBN: 978-84-1356-241-4

DL T 4-2023

No és permesa la reproducció total o parcial d'aquest llibre, ni la seva incorporació a un sistema informàtic, ni la seva transmissió en cap forma ni per cap mitjà, sigui electrònic, mecànic, per fotocòpia, per gravació o altres mètodes, sense el permís previ i per escrit dels titulars del *copyright*.

Als meus nets Iria, Nil i Júlia

Índex

Pròleg, per Àngels Travé Ràfols.....	7
Introducció.....	11
Pobles en perill d'abandonament.....	13
Recomanacions generals	15
Situació dels pobles abandonats que visitem	18

ANOIA

1. Puigdemàger: un despoblat a l'altiplà de Calaf	19
2. Un tomb per la Segarra calafina	25
3. Una excursió per la conca d'Òdena.....	31
4. Albarells: un despoblat enlairat sobre el camí ral.....	39
5. Recorregut per l'Espai d'Interès Natural de la Goda	45
6. Ruta per la serra de Miralles	49
7. La Font de la Reina: un racó amb reminiscències medievals.....	55

ALT PENEDEÈS

8. El castell de Castellví: una magnífica talaia del Penedès.....	61
9. Visita a uns despoblats del Parc Natural del Foix.....	67
10. Orpinell: un despoblat d'època medieval envoltat de bosc	73

BAIX PENEDEÈS

11. Una excursió amb panoràmiques espectaculars per la serra del Montmell	77
12. Marmellar: l'exemple de l'enrunament d'un poble en menys de cinquanta anys	83

GARRAF

13. Montpaó, despoblat d'origen medieval situat en el municipi de Calafell.....	89
14. Un tomb per l'antiga quadra de Miralpeix	95
15. El poble abandonat de Jafre, situat al cor del massís de Garraf	101
16. Vallcarca: el pas d'una colònia fabril plena de vida a un indret fantasmagòric	107

Casa Alta de les Feixes, a Orpí

Pròleg

A finals de l'any 2020 em vaig posar en contacte amb Gener Aymamí per parlar-li del projecte *Pobles abandonats. Una herència per al coneixement i desenvolupament del territori*, impulsat per l'Institut Ramon Muntaner i la Universitat Autònoma de Barcelona. El vaig convidar a formar part com a col·laborador de l'equip del Penedès d'aquest projecte. Ell va acceptar. Em va explicar que estava a punt de sortir publicat el llibre *Rutes pels despoblats del Camp de Tarragona* i que ja estava preparant el llibre de rutes dels despoblats de l'Anoia, de l'Alt Penedès, del Baix Penedès i del Garraf. La coincidència en el moment i el tema va permetre una fructuosa col·laboració. Una mostra va ser la participació de Gener Aymamí en la Trobada de Centres d'Estudis i Recerca del Penedès, que organitza anualment l'Institut d'Estudis Penedesencs. La XVI edició de la Trobada, que portava per lema *Pobles abandonats a la vegueria del Penedès*, es va celebrar l'abril de 2021, però a causa de la situació de pandèmia per la covid-19 no va poder ser presencial i es va haver de fer a través d'una plataforma virtual.

L'any 2022 enllesteix aquest volum, *Rutes pels despoblats del Penedès i l'Anoia. 16 itineraris per l'Anoia, l'Alt Penedès, el Baix Penedès i el Garraf*. A més d'una guia per fer rutes que l'autor ha trepitjat i gaudit, hi trobarem els noms de molts elements dels paisatges. Noms que, si els llegim en veu alta, en podem percebre la sonoritat i també ens podem fixar en l'estreta relació que té el mot amb l'element o amb l'indret del paisatge.

Podrem descobrir pobles abandonats com Jafre, Marmellar, Montpaó o Albarells, on el silenci s'apodera de l'espai, només trencat pels cants dels ocells. On les cases que en altres temps estaven plenes de vida ara es mostren indefenses davant de la inclemència del pas del temps i a vegades dels actes de vandalisme. També ens trobarem pobles que pateixen el desolador fenomen del despoblament.

En totes les rutes trobarem camins, senders, viaranyos o corriols, amb noms tan bells com camí de Solanelles, camí Ral, camí de la Bovera, camí de Cal Sabater, camí de les Basses o

camí dels Cubellets. Són camins que ens porten a puigs, colls, turons i cingles com el cingle anomenat balç de Fontanilles o la cinglera del Capelló, el puig d'en Boronet, el puig del Far (on s'encenien fogueres que albiraven els mariners), el puig Aguilera, el Puigdemàger, el puig d'Orpinell, el puig de les Forques, el puig de la Talaia, el coll de la Fita, el coll de la Goda, el coll del Bord de Termes, el coll de l'Arca, el coll de les Ventoses, el coll del Castellot, el turó de les Ventoses, el turó de la Penya del Llamp, el turó de la Sivina, el turó de Sant Isidre, el turó Rodó, el turó del Pujol Florit, el turó de la Torre de l'Esquerrà, el turó de Miralpeix o el turó del Codolet; al turó de la Creu trobem la carena de l'Esquena del Mular, topònim donat pels pescadors, que el veuen des del mar, ja que la forma els recorda el llom d'un mular o catxalot. En aquests paratges que ens descriu el llibre hi ha balmes i coves, com la cova Verda, la cova Negra, la cova de Sant Llorenç, la cova del Castellot, la cova del Gegant, la cova Llarga (amb entrada des del mar), algunes amb la seva pròpia llegenda.

Els camins ens porten també a indrets de boscos, de vegetació de matolls o fondos, com el fondo de les Oliveres o el fondo de la Bovera. Paisatges travessats per torrents amb fonts, basses i safareigs com la font de la Dolla, la font de Can Macià, la font de Queralt, la font del Senglar, la font dels Cirerers, les fonts dels Xiprers, la font dels Corrons, la font del Requesens, la font de Dalt, la font del Camí, la font del Romaní, la font dels Rosers i fins i tot trobem els cocons del Castellot (clots excavats en la roca on s'acumula aigua de pluja). Aquests elements mostren la importància i el valuós recurs que és l'aigua per a la vida, per als horts com el del Figueretes, per als camps de cereals o per a les planes com la del Moriscó.

Les edificacions que trobem en aquestes rutes són diverses: esglésies i ermites (amb les seves advocacions), cementiris (plens de bardisses), masies (amb els seus noms propis), pallisses, barraques, forns de calç, molins fariners o paperers (amb els recs que porten l'aigua de la bassa al molí) i també una fassina (antiga fàbrica d'aiguardent).

Com a elements singulars en aquests paisatges tenim també formacions de morfologia aixaragallada, una antiga mina a cel obert de bauxita i un parell de bufadors (petites escletxes a la roca per on surt un corrent d'aire càlid), un fenomen típic de les muntanyes calcàries.

Per a mi aquests noms amb què anomenem els elements són el patrimoni cultural immaterial del paisatge. Noms que s'han anat preservant escrits en llibres, articles o mapes, però que realment els mantenim vius quan els diem en veu alta, quan els fem servir en les nostres converses i, d'aquesta manera, els transmetem a les generacions més joves.

Tot caminant mentre fem camí per aquestes rutes podem observar la bellesa de la natura i dels elements construïts per les persones, fets amb materials humils i amb tècniques transmeses de generació en generació. Podem copsar, des del nostre present urbà, industrial i tecnològic, espais que encara ens parlen d'un passat rural, agrícola i artesanal.

Aquests llibres de rutes pels despoblats de Gener Aymamí de ben segur que serveixen per tornar la dignitat al paisatge i als seus elements, que inexorablement el pas del temps va transformant fins a fer desaparèixer.

Àngels Travé Ràfols

Marmellar

Introducció

“Lo que un segle bastí, l'altre ho aterra.”

Jacint Verdaguer

Els motius que han contribuït a l'abandonament d'una vila han estat diversos al llarg dels anys. Possiblement la causa principal que va provocar el despoblament durant la segona meitat del segle XX, sobretot en els anys cinquanta i seixanta, ha estat la gran concentració de serveis que, ja sigui d'una forma intencionada o casual, es van produir en els grans municipis en detriment dels pobles petits, sobretot si es tractava de nuclis disseminats, cosa que de forma indirecta va promoure que molts veïns d'aquestes petites viles acabessin emigrant cap a pobles més grans, i, tal com diu l'escriptora Maria Barbal:

[...] els pobles agonitzen quan es queden sols.

Els seus carrers es converteixen en pastura d'esbarzers i les seves pedres, en niu de sargantanes. Aquelles parets que en un altre temps guardaven gelosament la intimitat són escletxa oberta a qualsevol mirada, invitació a l'abraçada opressora de l'heura, a la fúria del vent, a l'esmolat ganivet de la pluja, al foc de la calor. Els pobles acaben morint.

La falta d'elements que ara considerem bàsics, sense els quals no podríem viure, com són l'aigua corrent i l'electricitat, a gairebé tots aquests pobles els mancaven. En la gran majoria, tampoc no hi havia metge, ni escola. I els camins que els unien a la “civilització”, és a dir al poble gran més proper, eren en la major part dels casos corriols que passaven per enmig de boscos i muntanyes; els pobles més “afortunats” tenien un camí de carro que s'enfangava en dies de pluja, de tal forma que resultava intransitable. Per això no ens ha d'estranyar que el delit de

molts habitants d'aquests nuclis rurals fos anar a viure al lloc on hi havia tots aquests serveis, dels quals ells no disposaven.

Si mirem una mica més enrere, veurem que a finals del segle XVIII la xarxa de comunicacions era encara molt deficient: els pocs camins que hi havia eren força intransitables, i aquesta precarietat dificultava el comerç entre les diferents poblacions. A tot això s'ha d'afegir que la feina al camp era força dura, es treballava de sol a sol i no es disposava de cap tipus de maquinària que l'alleugerís; el pagès només disposava de les seves mans i de l'ajut que li proporcionava el cavall o la somera.

El cereal era la principal font d'alimentació i també va conèixer alguna sotragada o altra. L'any 1789 hi hagué una escassetat de blat, com a conseqüència de la mala collita de l'any anterior, fet que causà grans problemes a tot el Principat. Fins i tot l'Aragó, aleshores considerat el graner de Catalunya, es veié obligat a importar blat del Marroc, que, desembarcat a Tortosa, es traslladava a Saragossa. A Barcelona es produïren aquell any diverses manifestacions que han passat a anomenar-se *rebomboris del pa*.

Tanmateix, entre els anys 1795 i 1798 els cereals van experimentar una forta pujada de preus provocada per les guerres contra Anglaterra i França, circumstància que va comportar seriosos problemes entre la població.

El conreu de la vinya va ser molt important a la zona penedesenca des d'antic, i ja a la segona meitat del segle X la viticultura representava un 23% del total de l'activitat agrícola.

El cadastre de 1717 reflecteix que la superfície de vinya al terme de Vilanova i la Geltrú representava el 79% del total de la superfície conreada.

A mitjans del segle XVIII s'exportaven des del port de Sitges cap a Europa i Amèrica prop de 200 pipes de malvasia, és a dir, uns 97.000 litres, 1.000 pipes de vi negre i 100 pipes de vins blancs de les varietats xarel·lo i macabeu.

Des del port de Vilanova s'exportaven anualment 300 pipes de vins blancs cap a Rússia, Flandes i el Bàltic, i de vi negre s'embarcaven cap a l'estranger de 8.000 a 9.000 pipes cada any, més de 4.000.000 de litres.

Gràcies a l'extensiu conreu de la vinya, tant la boteria com les fassines esdevingueren un dels sectors més importants. Els principals centres manufacturadors de botes foren Vilanova, Cubelles, Vilafranca i el Vendrell.

La fil·loxera, un pugó paràsit del cep (*Phylloxera vastatrix*) originari d'Amèrica que matà tots els ceps europeus, va entrar pels Pirineus l'any 1879 i arribà al Penedès el 1887. La crisi que provocà va tenir unes conseqüències molt greus i determinants per a la comarca, ja que va anorrear totes les vinyes, i la plaga va ser declarada *calamitat pública* l'any 1895.

Possiblement aquesta crisi també va propiciar l'abandonament d'alguns pobles, ja que més d'una família es va quedar arruïnada i gairebé en la misèria i es van veure obligades a deixar les seves llars; la història que segueix és ben coneguda.

Per finalitzar, cal dir que estem en contra de qualsevol conducta d'incivisme que es produeixi en aquests despoblats. Gent sense escrúpols s'endú tot el que pot (portes, finestres, teules, bigues i un llarg etcètera); a més a més, hi ha qui gaudeix embrotant les parets amb pintades de tota mena.

Quan un poble ja està mort, no cal rematar-lo; la natura s'ocupa d'anar-lo esborrant, i més ràpidament del que ens pensem.

Pobles en perill d'abandonament

A Catalunya, segons fonts oficials, hi ha 947 municipis, on hi viuen més de 7.700.000 habitants, repartits pel territori de forma molt diversa. Així trobem que en els cinc municipis que formen la comarca del Barcelonès hi viuen 2.200.000 persones, i a l'altre extrem tenim, per exemple, la comarca de les Garrigues, amb 19.000 habitants en 24 pobles.

Com veiem, doncs, hi ha comarques amb una densitat de població molt elevada i, pel contrari, n'hi ha que pateixen un acusat despoblament. En aquestes darreres hi ha municipis força petits amb nuclis de població agregats que en molts casos no arriben als trenta habitants. Aquesta xifra es considera que és el llindar perquè un poble pugui desaparèixer, i, en funció de l'edat dels seus habitants, més aviat del que es voldria.

Citarem només uns quants d'aquests petits nuclis per fer palès que el problema pot arribar a ser més greu del que creiem. Comencem per la comarca d'Anoia:

- Al terme d'Argençola trobem nuclis com Carbasí, amb 19 habitants; Contrast, amb 12; Plans de Ferran, 6, i Rocamora, 8.
- A Carme tenim les Esplugues, amb 10 veïns.
- A Calonge de Segarra hi ha Dusfort, amb 23; Mirambell, 22; Sant Pere de l'Arç, 14, i el Soler, 26.
- Als Hostalets de Pierola trobem Can Fontimarc, amb 12; Can Gras, 9; Can Marcet, 27; Can Rovira, 29, i Pierola, 3.
- A tocar de la Llacuna hi ha Torrebusqueta, amb 13 habitants.
- A Òdena, al costat mateix d'Igualada, hi ha el nucli del Bosc Gran, amb 16 habitants, i Can Soler, amb 23.
- A Orpí trobem les Escodines, amb 18, i Santa Càndia, amb 11.

- La Pobla de Claramunt té dos petits nuclis: els Masets i els Plans d'Arau, amb 3 habitants cadascun.
- Als Prats de Rei trobem la Manresana, amb 27 ànimes; Seguers, 12, i Solanelles, 4.
- Al municipi de Pujalt hi ha l'Astor, amb 24; la Guàrdia Pilosa, 3, i Vilamajor, 5.
- A Sant Martí de Tous es comptabilitzen sis petits nuclis amb escàs nombre d'habitants: Can Mensa, amb 14; l'Eucària, 11; Filloi, 13; Flix, 12; la Pineda, 13, i Sentfores 23.
- A Santa Margarida de Montbui només trobem el Saió, amb 21 habitants.
- I, finalment, a l'Anoia hi ha, al municipi de Veciana, Montfalcó el Gros, amb 21 habitants.

Ens fixarem també, només a tall d'exemple, en alguns municipis de la comarca de l'Alt Penedès:

- A Avinyonet del Penedès, trobem Clariana, amb 26 veïns, i la Garrofa, 22.
- A Castellet i la Gornal hi ha el nucli de la Creu i els Àngels, amb 19 habitants.
- A Castellví de la Marca trobem tres petits nuclis: Cal Morgades del Grau, amb 7; el Carrer Fondo, 17, i Pedrers, 20.
- A Font-rubí en trobem cinc, que són Semisó i la Font, amb 25; Coll de la Barraca, 7; Font-rubí de Baix, 6; Mas Moió, 14, i Sabanell, 18.
- A Mediona hi ha Can Paixano, amb 26; Monterrey Parc, 24; Can Xamaio, 5, i la Quadra d'Agulladolç, 2.
- A Olesa de Bonesvalls hi ha el nucli del Puig de Vidre, amb 24 habitants.
- Al terme del Pla del Penedès hi ha Bonavista, amb 26; Cal Janes, 4; el Pujolet, 21, i les Tarumbes, 13.

I aquí ens aturem, tot i sabent que no hi són tots, que encara se'n poden afegir molts a la llista, però possiblement esdevindria una tirallonga un xic feixuga. Només ha estat una llambregada a uns nuclis de població que trobem disseminats pel territori i que presenten la fragilitat de tenir un nombre d'habitants molt reduït, fet que els aboca, si no s'hi posa remei efectiu i ràpid, a la possibilitat que, d'aquí a pocs anys, només siguin un topònim en els mapes.

Una xifra demolidora és que a Catalunya, durant el segle XX, es van abandonar 120 pobles.

Recomanacions generals

Encara que en totes les publicacions relacionades amb itineraris de muntanya es fan una sèrie de recomanacions, que per regla general gairebé sempre són les mateixes, considerem que paga la pena recordar-les, ja que en realitat es tracta de petits consells que van encaminats a fer que la sortida sigui més agradable i a evitar els possibles ensurts. A la muntanya s'hi va a gaudir i, si no es veu clar, cal fer mitja volta; ja hi tornareu un altre dia.

Abans d'efectuar un itinerari, cal planificar-lo a consciència, consultar la cartografia, llegir detingudament la ressenya i prestar atenció a les previsions meteorològiques.

Pel que fa a la caminada, cal començar a un ritme més lent del normal, per seguir després un ritme constant; cal evitar les parades innecessàries i no córrer, ja que es tracta d'una excursió, no d'una cursa.

És important que el calçat sigui flexible, lleuger, sòlid, resistent, transpirable i impermeable i, sobretot, ha de protegir el turmell.

En la motxilla, que ha de ser lleugera, sòlida i resistent, de mida adequada, cal portar només allò més necessari i imprescindible.

No podem oblidar la roba d'abric, sobretot en estacions fredes. Al mercat hi ha tota una gran varietat de tipus, resistents i aïllants de l'aigua i el vent. Segons l'època de l'any, cal dur capelina, guants, gorra, ulleres de sol i crema solar.

Can Poc, a la Llacuna

Cal prendre sempre el telèfon mòbil, ja que ens pot ser d'utilitat davant de qualsevol contingència. Recordeu que el telèfon d'emergències és el 112.

Tanmateix, no hem d'oblidar el mapa, el GPS i, si més no, la brúixola.

Encara que es tracti d'excursions senzilles, sempre s'ha de dur aigua i, sobretot, si es va amb nens, alguna cosa per menjar com ganyips (fruita seca o galetes) o fruita. També és interessant portar barretes energètiques per si surt algun imprevist que pugui allargar considerablement l'excursió.

Cal anar amb molt de compte amb el risc d'incendi, i per això no s'ha d'encendre mai foc al bosc; no s'han de llençar puntes de cigarreta o llumins, ja que, a més a més d'embrutar, poden provocar un incendi.

Les deixalles no s'han d'abandonar ni amagar a sota de les pedres; cal endur-se-les i dipositar-les en un contenidor del primer poble que trobem.

No embrutem fonts, rius, etc.

Cal evitar els sorolls, amb l'objectiu de no molestar la fauna ni els altres companys.

És indispensable respectar la flora i la fauna, i no acostar-se gaire als ramats, ja que, tot i que són animals pacífics, poden tenir reaccions inesperades, sobretot si tenen cries.

Si es porta un gos, cal mantenir-lo sempre controlat i subjectat, ja que pot espantar o lesionar altres persones o el bestiar, i ell mateix també en pot sortir malparat. Cal recordar que l'amo del gos és sempre el responsable dels danys que aquest pugui causar.

S'han de tancar les portes de les cledes del bestiar, s'ha d'evitar entrar en els camps de conreu i, en tot cas, sempre s'ha de caminar per la vora. Cal respectar la propietat privada.

Els horaris que figuren en els itineraris són el temps efectiu de marxa, sense comptar les parades. Recordem que en aquest recull d'excursions hi ha moltes coses per contemplar i que ens faran aturar més d'una vegada; per això cal augmentar aproximadament un 20% a l'horari establert.

En les indicacions dreta o esquerra, quan es tracta d'un curs d'aigua, sempre són en el sentit del corrent.

Les coordenades que figuren en els itineraris són UTM (ETRS89).

Poble abandonat per on passa la ruta	Població de sortida i arribada	Distància	Desnivell	Dificultat
ANOIA				
1. Puigdemàger	Els Prats de Rei	11,3 km	157 m	Fàcil
2. Miralles Vell	Casal de La Salle	9,8 km	195 m	Fàcil
3. Nucli antic d'Òdena	Pla de la Masia	13,6 km	152 m	Fàcil
4. Albarells	Hostal de la Quinta Forca	8,9 km	172 m	Fàcil
5. La Goda	Aguiló	7,7 km	136 m	Fàcil
6. Miralles	Castell de Miralles	14,5 km	750 m	Moderat
7. Font de la Reina	Capellades	3 km	67 m	Fàcil
ALT PENEDEès				
8. Castellví	Sant Sadurní de Castellví	5,5 km	288 m	Moderat
9. Can Balaguer	Torrelletes	12 km	209 m	Fàcil
10. Orpinell	Sant Joan de Mediona	10,9 km	200 m	Fàcil
BAIX PENEDEès				
11. Montmell	La Juncosa	5,1 km	318 m	Moderat
12. Marmellar	Carretera de la urbanització La Talaia	9,8 km	227 m	Moderat
13. Montpaó	Bellvei	8 km	115 m	Fàcil
GARRAF				
14. Miralpeix	Sitges	7 km	156 m	Fàcil
15. Jafre	Coll de la Fita	11,2 km	226 m	Fàcil
16. Vallcarca	Coll de la Fita	10 km	424 m	Fàcil